

Час, досвід, людська мудрість лікують рани, дають змогу уникнути помилкових рішень та позбутися ідеологічних ярликів. Старше покоління пам'ятає, що Карл Маннергейм, який командував фінською армією під час радянсько-фінської війни, брав участь в організації блокади Ленінграда і в колишньому СРСР його називали фашистом. Аж у 2001 р., під час офіційного візиту до Фінляндії, Володимир Путін поклав вінок на його могилу. Генерала Владислава Андерса Сталін витяг з підвалів Луб'янки, щоб той сформував на території СРСР польську армію, але нікому не спало на думку звинувачувати Андерса в більшовизмі.

На жаль, у нас іще досі не перемогла позиція: оцінювати історичних діячів саме з позицій українських національних інтересів. Тоді не було б жодних проблем щодо І. Мазепи, С. Петлюри, С. Бандери. Бо в якій країні піддають осуду людей, що боронили її незалежність? А в Україні надто довго героями оголошували колаборантів і т. ін., хто служив не своїй країні.

Підсумовуючи, ще раз хочеться повернутися до проблеми історичної правди. Чи варто тривожити пам'ять загиблих героїв і дошукуватися неоднозначної істини в трагічних подіях Другої світової війни? Річ не тільки і не стільки в історичній правді, скільки у збереженні на пострадянському просторі, зокрема й в Україні, системи «радянських цінностей». Брежнєв, як сірка, роз'їдає не тільки історію, а й усі сторони життя. «Непереписана історія», дуті герої, «червоні прапори», спільні російсько-українські уроки пам'яті в школах, помпезний військовий парад за участю «братніх народів» – росіян, білорусів, пам'ятник «вождю народів» у Запоріжжі прямим шляхом ведуть до провалу політичних, економічних, соціальних реформ у країні. Народ, якого історія нічого не вчить, який послуговується перекрученою системою цінностей і брехливою історією, приречений залишатися на узбіччі історії.

Молодь може і мусить ставитися дуже позитивно до перемоги у Другій світовій війні, але повинна пам'ятати: саме Радянський Союз спричинив те, що все склалося так трагічно. Як цього досягти? Освітою та вихованням.

Список використаних джерел

1. Дружбинский В. Скажи мне, кто твой враг / В. Дружбинский // Зеркало недели. – 2002. – 11 окт.
2. Тинда В. Ігри політиків з історією / В. Тинда // Дзеркало тижня. – 2008. – 11 жовт.
3. Шморгун О. Невідома війна / О. Шморгун // День. – 2000. – 6 трав.
4. Завгородня Е. Беда крупным планом / Е. Завгородня // Зеркало недели. – 2003. – 16 авг.
5. Кульчицкий С. ОУН–УПА: справа в істині, а не в політичній монополії на минуле / С. Кульчицкий // День. – 2000. – 6 груд.
6. Соболев Ю. Брежнєв і правда про Велику Вітчизняну / Ю. Соболев // Дзеркало тижня. – 2011. – 11 черв.
7. Шаповал Ю. Украинская Вторая мировая / Ю. Шаповал // Зеркало недели. – 2005. – 23 апр.

Елла Бистрицька

Консолідація православних церков країн Східної Європи навколо Московського патріархату як чинник геополітичних планів Кремля (1944–1948 рр.)

У статті на основі архівних документів з'ясовано окремі аспекти політики радянського керівництва, пов'язані з планами перетворення Московського патріархату на центр Вселенського православ'я та шляхи встановлення канонічних зв'язків Російської православної церкви з православними церквами Східної Європи.

Ключові слова: Російська православна церква, Рада у справах Російської православної церкви, Московський патріархат, Ватикан, східні патріархи.

Быстрицкая Элла. Консолидация православных церквей стран Восточной Европы вокруг Московского патриархата как фактор геополитических планов Кремля (1944–1948 гг.). В статье на основе архивных документов проанализированы некоторые аспекты политики советского руководства, связанные с планами превращения Московского патриархата в центр Вселенского православия и пути восстановления канонических связей Российской православной церкви с православными церквами Восточной Европы.

Ключевые слова: Русская православная церковь, Совет по делам Русской православной церкви, Московский патриархат, Ватикан, восточные патриархи.

Bystrytska Ella. The Consolidation of the Orthodox Churches in Eastern Europe Around the Moscow Patriarchate as a Factor in the Geopolitical Plans of Kremlin (1944–1948). On the basis of archival documents might some aspects of the Soviet leadership associated with the transformation plans of the Moscow Patriarchate at the center of the Ecumenical Orthodox and procedures for the establishment of canonical relations of the Russian Orthodox Church with the Orthodox churches of Eastern Europe.

Key words: Russian Orthodox Church, Council for Russian Orthodox Church, Moscow patriarchy, Vatican, the Eastern Patriarchs.

Російська православна церква (РПЦ) є однією з найпотужніших релігійних інституцій світу. Її залежність від державних органів влади як у період Російської імперії, так і в радянський час створила умови для використання релігійно-церковного ресурсу в політичних цілях. Впродовж ХХ ст. теза «Москва – III Рим» була актуалізована двічі. Обидва рази – в період Першої і Другої світових воєн, завершення яких неодмінно супроводжувалося новими домовленостями про переділ територій і сфер впливу. У радянський час РПЦ стала заручницею геополітичних планів Кремля й була використана як інструмент наступальної стратегії СРСР для утвердження свого домінуючого впливу в повоєнному облаштуванні світу, зокрема в країнах Східної і Центральної Європи, які опинилися в зоні активної політики СРСР.

Ці плани безпосередньо впливали на становище церков, у яких українці склали більшість, зокрема Польської православної церкви, Мукачівсько-Пряшівській єпархії, або значну частину віруючих. Геоконфесійна карта, сформована після Другої світової війни, стала основою для нових проектів «об'єднання» слов'янських народів. Поширення канонічної території Московського патріархату (МП) за межі Російської держави було й залишається джерелом напруги для віруючих українців різних конфесій.

На жаль, українські науковці залишили поза увагою цей важливий аспект історичних подій. У своїх роботах І. Білас [1], Б. Боцюрків [2], В. Пащенко [3], В. Сергійчук [4] та інші автори здебільшого акцентують увагу на вивченні державно-церковних відносин, фрагментарно висвітлюючи негативну роль РПЦ у витісненні католиків і греко-католиків з території їх традиційного впливу, боротьбі з автокефальним рухом в Україні тощо.

Політичний складник діяльності Московського патріархату у сфері міжнародних відносин, зокрема в період Другої світової війни та повоєнний час, дослідила авторка із залученням архівних документів Державного архіву Російської Федерації та Архіву зовнішньої політики Російської Федерації й виклала це у монографії [5]. Тема використання Російської православної церкви у зовнішній політиці СРСР є у монографіях і публікаціях російських науковців О. Васильєвої [6], М. Одінцева [7], М. Шкаровського [8] та ін.

У пропонованій статті авторка аналізує лише один з аспектів багатовекторної політики радянського уряду, спрямованої на забезпечення першості Московського патріархату серед православних церков у країнах «народної демократії» з метою з'ясування тих методів і механізмів, які дозволили уряду СРСР використати РПЦ як засіб посилення свого впливу у Східній Європі.

Нетривалий період роботи радянських органів влади на приєднаних території 1939–1940 рр. показав необхідність продуманої ідеологічної політики серед населення. Для віруючої Європи, де авторитет Церкви і священника залишався незаперечним, РПЦ могла забезпечити трансляцію радянської ідеології своїми каналами. Дослідники вважають, що передусім, передбачалося використати православні церкви Східної Європи. З Московським патріархатом пов'язували глобальні плани його перетворення на центр Вселенського православ'я, щось на зразок «Московського Ватикану».

Відновлення діяльності РПЦ розпочалося після зустрічі Й. Сталіна з православними ієрархами 5 вересня 1943 р. й одразу було поставлене під жорсткий контроль держави. Для цього постановою РНК СРСР від 14 вересня 1943 р. було створено Раду у справах Російської православної церкви, яку очолив полковник держбезпеки Г. Карпов. Найважливішими питаннями міжнародних зв'язків РПЦ займався особисто Й. Сталін. Документи Ради у справах РПЦ надсилали також В. Молотову, а з 1946 р. – К. Ворошилову і Л. Берія, у ЦК ВКП(б) – почергово Г. Маленкову і А. Жданову. Відтак патріарх Московський не міг приймати рішення самостійно.

До реалізації поставлених завдань були залучені органи НКДБ з метою створення широкої агентурної сітки у церковному секторі. 5 червня 1943 р. Й. Сталін підписав таємну постанову Державного комітету оборони «Про затвердження заходів закордонної роботи розвідувальних органів СРСР», у якій вперше зовнішній розвідці рекомендувалося спрямувати свій інтерес на релігійні організації [9, 45]. Програму зміцнення міжнародного авторитету РПЦ проводили за трьома напрямками: РПЦ – східні

патріархати; РПЦ – автокефальні православні церкви Східної Європи; РПЦ – православні громади Західноєвропейської російської єпархії та Карловацької церкви.

Підводячи підсумки роботи Ради у справах РПЦ за 1943–1945 рр. у сфері зовнішньополітичної діяльності, Г. Карпов писав Й. Сталіну, що РПЦ, яка ще у 1943 р. майже не мала зв'язків з закордонними церквами, у 1945 р. встановила церковно-канонічні зв'язки з усіма автокефальними церквами за винятком Грецької. За звітний період юрисдикцію Московського патріархату визнали три митрополити, 17 єпископів, 285 парафій, які впродовж 20 років перебували в опозиції [10, арк. 126, 128].

Відзначивши значне зміцнення престижу РПЦ, Г. Карпов вважав, що надалі «перед Радою постає ряд нових і важливих проблем, пов'язаних з використанням православної церкви в політичних інтересах Радянського Союзу» [10, арк. 183, 184]. Було вказано на головних опонентів, проти яких і спрямовували акції: Ватикан, який «не залишає планів поглинання православ'я»; Англійська церква, як ініціатор «єкуменічного руху», і Карловацький Синод [10, арк. 75].

15 березня 1945 р. Й. Сталін затвердив глобальний план боротьби з Ватиканом, відомий як надзвичайно таємна інструкція № 58. Документ містив п'ять розділів з переліком заходів, які в кінцевому підсумку повинні були підірвати вплив Святого Престолу (Католицької церкви) на світову спільноту, перехопити керівний вплив Англійської церкви в єкуменічному русі, відновити канонічні зв'язки з православними громадами у світі й таким чином зміцнити вплив Московського патріархату на християнський світ.

Зміцнення впливу РПЦ у країнах Східної Європи передбачало розширення меж юрисдикції МП за рахунок: а) «ліквідації автокефалії Польської православної церкви і приєднання її в цілому до Московського патріархату»; б) підпорядкування парафії російської церкви в м. Барі (Італія); в) приєднання Мукачівсько-Пряшівської єпархії за згодою Синоду Сербської православної церкви; г) активізації переговорів з митрополитом Євлогієм – екзархом Вселенського патріарха в Європі, якому тільки у Франції підпорядковувалось 57 парафій, а також окремі церкви в Чехословаччині та інших країнах.

Встановлення канонічних зв'язків з православними церквами Східної Європи спрямовувалося на «протиставлення претензіям Ватикану на керівне світове значення». Відтак наступним пунктом Інструкції № 58 передбачалося «організувати і провести у Москві всесвітню конференцію християнських (некатолицьких) церков». Перерахуємо усіх можливих учасників, щоб зазначити масштаби цієї акції: Православні церкви – Російська, Сербська, Грузинська, Константинопольська, Александрійська, Антіохійська, Єрусалимська, Болгарська, Румунська, Грецька, Фінляндська; неправославні церкви – старообрядці австрійського напрямку в СРСР і Румунії; старообрядці-безпопівці у СРСР і Америці; Коптська церква у Єгипті та Ефіопії; Вірмено-григоріанська у СРСР, країнах Близького Сходу, Балканах, Франції, Америці; Англійська церква у Великобританії, Америці, Канаді; протестантська і Методистська церкви у США, Англії, Фінляндії, СРСР. Під час встановлення зв'язків з РПЦ планували участь у конференції делегатів від «старо-католицької» церкви (Франція, США, СРСР), всесвітнього союзу баптистів (США, Англія) та євангелістів (Америка і СРСР).

Наслідком Всесвітньої конференції повинна була стати «ізоляція Ватикану і зниження авторитету Папи». На підготовку Всесвітньої конференції відводилось п'ять–шість місяців [5, 332–336].

Зазначені в Інструкції заходи частково вже були реалізовані. У міру того, як просувалися радянські війська у Європу, Московський патріархат розширяв кордони своєї юрисдикції. Використовували національні, політичні, релігійні протиріччя, які були місце впродовж історичного часу, зокрема, між русинами Закарпаття і галицькими українцями. Першою ластівкою стала Мукачівсько-Пряшівська єпархія, представники якої у листопаді 1944 р. звернулися через штаб четвертого Українського фронту з проханням прийняти її у підпорядкування МП [11, арк. 1–4]. 11 грудня 1946 р. делегацію прийняв Г. Карпов. На зустрічі обговорювалися питання про вихід Мукачівсько-Пряшівської єпархії з-під юрисдикції Сербської православної церкви та її підпорядкуванні МП. Інші питання стосувалися перерозподілу майна між православними і греко-католиками, освітньої підготовки кандидатів у священники, матеріальної допомоги тощо [12, арк. 266–268].

У січні 1945 р. був зроблений перший вагомий крок на шляху нормалізації взаємин між очільниками МП і Болгарським екзархом. За сприяння патріарха Алексія (обраний патріархом Московським у січні 1945 р.) вдалося вплинути на патріарха Константинопольського у питанні зняття схизми з Болгарської православної церкви (БПЦ). А вже у квітні 1945 р. митрополит Стефан (БПЦ) заявив, що

РПЦ «зайняла керівне місце у великій сім'ї слов'янських народів, як старша і передова серед православних церков» [13, арк. 280]. У травні 1946 р. московська делегація на чолі з патріархом Алексієм виїхала у Софію на урочистості, присвячені 1000-літтю заснування Рильського монастиря. Радянський уряд за узгодженням з болгарським не заперечував проти інтронізації митрополита Стефана в патріархи Болгарської церкви. Окрім того, патріарх Алексій мав на меті провести конфіденційну зустріч з митрополитом Стефаном про умови грошової позики, яку могла б надати РПЦ на прохання Болгарської церкви [10, арк. 120–122].

Під юрисдикцію МП потрапила Чеська православна церква (ЧПЦ), єдиний єпископ якої Горазда був розстріляний у 1942 р. Архієпископ Орловський Фотій провів переговори з представниками віруючих про прийняття ЧПЦ у юрисдикцію МП і висвячення митрополита цієї церкви з числа єпископів РПЦ. У листопаді 1945 р. єпархіальні збори прийняли рішення про перехід ЧПЦ з юрисдикції Сербської церкви у відання МП. Це рішення підтримав уряд [14, арк. 137]. Остаточне питання вирішили на початку 1946 р., коли у Москву на запрошення прибула делегація від ЧПЦ на чолі з єпископським адміністратором Честемиром Крачмаром і віце-міністром освіти у справах культур Карелом Чермаком [14, арк. 224]. Очолив Чеську православну церкву на правах екзарха МП колишній єпископ Ростовський Єлевферій (Воронцов) [15, 88].

У квітні–травні 1946 р. делегація Московського патріархату відвідала Югославію і Румунію. Вдалося налагодити діалог з патріархом Румунської православної церкви Никодимом, який впродовж війни був прибічником свого уряду. У жовтні 1946 р. патріарх Никодим відвідав патріарха Московського, з яким обговорювали питання консолідації православного світу. У доповідній Раднаркому Г. Карпов повідомляв, що патріарх Никодим і румунські єпископи Ніколай і Юстиніан «висловили також думку, що Москва повинна стати центром Православ'я, а Російська Православна Церква очолити боротьбу з католицизмом». Було досягнуто принципової домовленості, що Румунська церква не братиме участі в екуменічному русі [8, 289].

Встановлення дружніх зв'язків між російськими і румунськими ієрархами мало позитивний вплив на вирішення деяких питань політичного характеру. Наприклад, Г. Карпов у доповідній для ЦК ВКП(б) від 1946 р. зазначав, що румунське духовенство активно підтримувало прибічників соціалістичних ідей: «Це особливо відобразилося під час останніх виборів у парламент, коли Румунська православна церква, за вказівкою Никодима, який щойно повернувся з Москви, значною мірою сприяла перемозі демократичного фронту» [8, 289]. Особливо тісні зв'язки встановилися між Російською і Румунською церквами після смерті Никодима й обрання у травні 1948 р. главою церкви патріарха Юстиніана, відомого своїми прорадянськими поглядами [15, 90].

Вдалося знайти спільну мову з Сербським патріархом Гавриїлом, який після звільнення з концтабору Дахау оселився в Римі і не виявляв бажання повернутися до Югославії. Потреба в ньому виникла внаслідок необхідності передати в юрисдикцію МП Мукачівсько-Пряшівську єпархію, яка була у складі Сербської церкви. З митрополитом Скоплянським Йосипом, який очолював керівництво Сербської церкви за відсутності патріарха, у керівництві РПЦ виникли деякі розбіжності [16, арк. 157–160].

Як повідомляв Г. Карпов ЦК ВКП(б), архієпископ Єлевферій за дорученням патріарха Алексія переконав патріарха Гавриїла повернутися до Югославії й співпрацювати з демократичним урядом. До своєї кончини у 1950 р. патріарх Гавриїл лояльно ставився до влади, а дружні відносини з РПЦ зберігав навіть після розриву Й. Сталіна з Й. Б. Тіто [8, 290].

Відносини між РПЦ і Польською православною церквою (ППЦ) були ускладнені автокефальним статусом останньої, дарованим Константинопольським патріархом у 1924 р. МП не визнавала автокефалії і розглядала ППЦ як складову частину Російської церкви. «Рада, підтримуючи точку зору патріархії», однак, вважала доцільним провести консультації з польським урядом [14, арк. 8]. У квітні 1946 р. Г. Карпов отримав з МЗС відповідь, що, з огляду на антиурядові виступи, і «в першу чергу, з боку впливових польських кіл», в уряді Польщі вважали необхідним «у найближчі декілька місяців зберігати автокефалію». У Польщі остерігалися «дратувати католиків», провокуючи антирадянську кампанію за кордоном [14, арк. 183].

Надалі польський уряд зайняв принципову позицію у цьому питанні. У листопаді 1946 р. у розмові з Г. Карповим міністр юстиції Г. Свентковський від імені польського уряду заявив про необхідність збереження автокефалії, пов'язавши її з принципом побудови незалежної держави, але як компромісне рішення запропонував, щоб керівництво Церкви було призначене патріархом Алексієм [17, арк. 39–40].

До 1948 р. РПЦ залишалася єдиною серед автокефальних Церков, яка не визнала канонічність становища ППЦ. Питання було вирішено на Синоді РПЦ 22 червня 1948 р., а за три роки, у 1951 р., ППЦ очолив колишній архієпископ Львівський і Тернопільський Макарій (Оксіук) [5, 222].

Одночасно з інституалізацією православних церков у Східній Європі проводили активні переговори з патріархами Константинопольським, Александрійським, Єрусалимським, Антіохійським та іншими про підготовку проведення Всесвітньої конференції християнських церков, а також Вселенського собору православних церков [5, 343–344]. У 1946 р. патріарх Алексій у листі до Г. Карпова назвав конкретну дату проведення Вселенського собору – з 1 по 10 жовтня 1947 р. і доповів, що делегації від усіх православних церков очолять їхні керівники [13, арк. 1–3].

Під час підготовки виникли деякі проблеми, які спонукати митрополита Крутицького Миколая (Ярушевича) викласти Г. Карпову свої аргументи на користь відтермінування Вселенського собору. Проаналізувавши внутрішній стан церкви і необхідні заходи щодо її подальшого відродження, митрополит звернув увагу на несприятливі зовнішньополітичні обставини. Він вважав, що опозиційність Александрійської і Грецької церков, за «нинішнього» їх керівництва, не дасть змоги реалізувати положення про надання патріарху Московському статусу Вселенського та забезпечити «єдність у засудженні профашистської лінії Ватикану». Не виключалося, що деякі делегації могли порушити питання про «загальноправославну боротьбу з атеїзмом і цим поставити Російську церкву у незручне становище» [13, арк. 29–30].

14 січня 1947 р. Г. Карпов мав розмову з патріархом Алексієм з приводу скликання вже Наради глав або їх представників усіх автокефальних церков. Було визначено термін її проведення – з 18 по 28 вересня 1947 р. [13, арк. 5–6]. Нарада повинна була започаткувати процес підготовки до скликання Вселенського собору і створити щось на зразок «Православної ліги» на чолі з РПЦ для протистояння Ватикану і домінувального впливу РПЦ у Всесвітній раді церков.

Невдовзі виявилось, що патріархи Сходу не мають наміру підтримувати політичні амбіції Кремля. Жорстку позицію зайняв Константинопольський патріархат. Новий курс Константинополя повністю підтримали патріархи Александрійський, Єрусалимський, Кіпрський та інші. Впродовж червня–липня з'ясувалося, що більшість з них відмовляться прибути до Москви [13, арк. 57, 64, 156, 157].

Внаслідок такого демаршу патріарх Алексій повідомив Г. Карпова про доцільність перенесення Наради на літо наступного року, приурочивши її до 500-ліття святкування автокефалії РПЦ [13, арк. 73]. Оскільки східні патріархи проявили самостійність і приїзду значної частини не очікували, було вирішено на Нараді створити європейський блок православних церков. Перехід від вселенських масштабів до європейських відбувся в січні 1948 р., коли на засіданні комісії (29 січня 1948 р.) по скликанню Наради предстоятелів автокефальних православних церков патріарх Московський доповів про нові терміни її скликання [18, арк. 1].

Нараду задумували як альтернативу проведенню у серпні 1948 р. Всесвітньої ради церков в Амстердамі. Зростання авторитету Ватикану та поширення екуменічного руху, симпатії до якого було помічено з боку керівництва всіх східних патріархатів та Болгарської церкви, звели завдання Наради до розв'язання двох проблем: створення блоку православних церков як засобу «протистояння екуменістам і Ватикану» та «засудження і викриття сутності екуменічного руху і діяльності Ватикану» [18, арк. 26].

Формування європейського боку православних церков вимагало значних зусиль з боку організаторів московської наради. Політичні відносини ускладнилися між югославським урядом Й. Б. Тіто і Кремлем. Відбувалися арешти православного духовенства. Все це робило проблематичним присутність патріарха Сербського Гавриїла.

Готуючись до наради, необхідно було унормувати відносини з Польською православною церквою. Рішенням Ради міністрів Польщі від 6 квітня 1947 р. патріарха Діонісія було усунено від керівництва церквою. Звинувачений у антидержавній діяльності, патріарх був практично ізольований. Згідно з церковною процедурою православні громади Польщі перейшли у канонічне підпорядкування Московського патріархату (рішення Синоду РПЦ від 22 червня 1948 р.) [19, арк. 76].

Напередодні московської наради до Албанії виїхала делегація МП, яку очолив єпископ Ужгородський і Мукачівський для висвячення єпископів Албанської церкви та з'ясування можливостей приїзду глави церкви архієпископа Христофора. Останній передбачав санкції уряду щодо свого виїзду в Москву. У результаті був висвячений єпископ Паїсій (Водиця)¹, що створило можливості

¹ У 1949 р. очолив Албанську православну церкву.

для роботи синоду, встановлення тісних зв'язків, які забезпечували підтримку МП з боку Албанської церкви на московській нараді [18, арк. 141].

Наприкінці березня 1948 р. до Москви прибула делегація від Румунської православної церкви у супроводі міністра культури. З-поміж інших було поставлено питання про кандидатів на патріарший престол у зв'язку зі смертю патріарха Никодима та скасування конкордату (1927–1929 рр.) між румунським урядом і Ватиканом. Встановлення тісних зв'язків з румунським урядом забезпечило обрання патріархом Юстиніана, що давало підстави сподіватися на дружні зв'язки між РПЦ і Румунською церквою [18, арк. 109, 110].

Підготовка наради відбувалася у складних зовнішньополітичних умовах. Ідея Москви – «третього Риму» – викликала рішучу протидію США та європейських країн. 15 листопада 1947 р. журнал «Монд Іллюстре» помістив статтю «Радянський Союз і християнські церкви на Балканах». Автор звинувачував СРСР у використанні церкви з метою здійснення «мрії про об'єднання слов'ян» і застерігав, що загроза політико-релігійного характеру стає дедалі відчутною: «...йдеться про Московського патріарха Алексія, який мав намір підготувати приєднання автономних автокефальних церков Сербії, Болгарії, Румунії, Греції і т. д. до Московського патріархату і замінити таким чином на чолі православ'я Константинопольський патріархат». Аналогічні статті були опубліковані й у Лондоні [18, арк. 219].

Конфліктність підготовчого етапу відбилася на складі учасників Наради представників автокефальних православних церков, яка відбувалася 8–18 липня 1948 р. Та, попри це, вона виявилася представницькою. До Москви прибули делегації від восьми автокефальних церков (Константинопольської, Антіохійської, Грузинської, Сербської, Румунської, Болгарської, Польської та Албанської), представники чотирьох екзархатів (Західноєвропейського, Середньоєвропейського, Чехословацького і Американського), представники Китайської місії, від православних громад Голландії, Бельгії та Німеччини [19, арк. 19]. Від Александрійської церкви документи підписував митрополит Емесський Александр. Єрусалимський патріарх свою відсутність пояснив військовим конфліктом у Палестині і згодом схвалив усі рішення, які було прийнято. Опозиційною залишилася лише Кіпрська церква. Східні патріархи від особистої присутності відмовились.

У результаті вдалося досягти єдності позицій учасників наради. При цьому були задіяні всі можливі методи тиску. Наприклад, «нерішучість» митрополита Болгарського вдалося подолати завдяки телеграмі міністра закордонних справ з принциповою згодою встановлення патріархату. Одноголосно було затверджено постанови «Ватикан і Православна Церква» (доповідь на цю тему мав протопресвітер Г. Костельник), «Екуменічний рух і Православна Церква». У першій засуджували папізм і необхідність просвітницької роботи серед східних православних християн [19, арк. 63–66]. У другій повідомляли, що «всі Православні помісні Церкви, учасники цієї Наради, вимушені відмовитися від участі в екуменічному русі у сучасному його плані» [19, арк. 72–74].

Отже, політичну програму Наради було успішно виконано. Східноєвропейські церкви об'єдналися під керівництвом РПЦ, підтримавши запропоновану програму боротьби з Ватиканом та протистояння екуменічному руху. Але водночас вона засвідчила втрату лідерства РПЦ серед східних патріархів. Амбіційні плани Москви на першість у православному світі спонукали їх відмовитися від ідеї проведення Вселенського собору і навіть Передсоборної наради. Східні патріархи не виявили бажання особистої присутності на Нараді глав автокефальних православних церков з приводу святкування 500-ліття автокефалії РПЦ, надіславши свої делегації. Однак в умовах розгортання холодної війни консолідація православних церков Східної Європи під егідою РПЦ можна було вважати успіхом радянської дипломатії.

Список використаних джерел та літератури

1. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз ; у 2 кн. / І. Білас. – К. : Либідь ; Військо України, 1994.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і радянська держава (1930–1950) / Богдан Боцюрків ; пер. з англ. Н. Кочан ; за ред. О. Турія. – Львів : Вид-во Укр. католич. ун-ту, 2005. – 268 с.
3. Пащенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / В. Пащенко. – Полтава : АСМІ, 2002. – 615 с. ; Пащенко В. Православна церква в тоталітарній державі. Україна 1940 – початок 1990-х років / В. Пащенко. – Полтава : АСМІ, 2005. – 630 с.
4. Сергійчук В. Вступна стаття / В. Сергійчук // Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / упоряд. В. Сергійчук. – К. : Дніпро, 2001. – 494 с.

5. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.) : монографія / Е. Бистрицька. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 418 с.
6. Васильєва О. Ю. Русская православная православная церковь в политике Советского государства в 1943–1948 гг. / О. Ю. Васильева. – М. : Ин-т рос. истории РАН, 2001. – 213 с. ; Васильева О. Ю. Кремль против Ватикана / О. Ю. Васильева // Новое время. – 1993. – № 30 ; Васильева О. «Тайная вечеря» / О. Васильева, П. Кнышевский // Ленинградская панорама. – 1991. – № 7.
7. Одинцов М. И. Религиозные организации в СССР накануне и в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг. / М. И. Одинцов. – М. : РАГС, 1995. – 222 с. ; Одинцов М. И. Другого раза не было (О встрече И. В. Сталина с руководством Русской православной церкви) / М. Одинцов // Наука и религия. – 1989. – № 2 ; Одинцов М. И. И. В. Сталин: «Церковь может рассчитывать на всестороннюю поддержку правительства...» / М. И. Одинцов // Диспут. – 1992. – № 3.
8. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939–1964 гг.) / М. В. Шкаровский. – М. : Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999. – 399 с.
9. Кнышевский П. Н. Истоки тотального шпионажа / П. Н. Кнышевский // Государственная безопасность и демократия. – 1993. – № 2.
10. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 80.
11. Государственный архив Российской Федерации ф. 6991, оп. 2, д. 9.
12. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 3.
13. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 65.
14. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 129.
15. Рар Г. (А. Ветров). Плененная церковь. Почерк развития взаимоотношений между церковью и властью СССР / Глеб Рар (А. Ветров). – Франкфурт-на-Майне : Посев, 1954. – 113 с.
16. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 29.
17. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 2, д. 10.
18. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 294.
19. Государственный архив Российской Федерации, ф. 6991, оп. 1, д. 295.

Вікторія Чернописька

Ліквідація радянською владою студитського чернецтва у Східній Галичині в перші повоєнні роки

Проаналізовано особливості релігійної політики радянської влади щодо студитського чернецтва у перші повоєнні роки. Досліджено практичні заходи влади щодо ліквідації монастирів та висвітлено окремі аспекти ролі К. Шептицького у консолідації греко-католицького духовенства.

Ключові слова: Климентій Шептицький, студитське чернецтво, монастир, монахи, греко-католицька церква, радянська влада.

Чернописька Виктория. Ликвидация советской власти студитского монашества в Восточной Галиции в первые послевоенные годы. В статье анализируются особенности религиозной политики советской власти относительно студитского монашества в первые послевоенные годы. Исследованы практические меры властей по ликвидации монастырей и освещены отдельные аспекты роли К. Шептицкого в консолидации греко-католического духовенства.

Ключевые слова: Климентий Шептицкий, студийские монашество, монастырь, монахи, греко-католическая церковь, советская власть.

Chornopyska Victoriya. Elimination of Soviet Power Studite Monasticism Eastern Galicia in the Early Postwar Years. This article analyzes the features of the religious policy of the Soviet authorities to Studite monks in the early postwar years, explored practical measures to eliminate government monasteries and highlights some aspects of the role K. Sheptytskyho in consolidation of the Greek Catholic clergy.

Key words: Clement Sheptytsky, Studite monk, monastery, monks, Greek-Catholic Church, the Soviet authorities.

Після закінчення Другої світової війни у Східній Галичині відбуваються трансформації релігійної сфери, вектор яких позначений чіткою регуляцією державно-політичних структур. Ідеологія радянської влади, що претендувала на абсолютну істину, прагнула до абсолютної влади. Це безпосередньо стосувалося і церкви, у якій штучно насаджувалися соціалістичні принципи засобами